

Jakub Grygar, *Děvušky a cigarety*. O hranicích, migraci a moci. *Slon, Praha 2016, 256 s.–*

Mnohoslibný název knihy Jakuba Grygara *Děvušky a cigarety*. *O hranicích, migraci a moci* může vyvolávat nejrůznější asociace; mně vytanul na mysl film mého oblíbeného režiséra Jima Jarmusche *Kafe a cigára*. Neupoutala mne však jen určitá podobnost v názvu, ale vlastně i ve formě obou autorských počinů. Jarmuschův film je poskládán z několika krátkých povídek, které spojuje hlavně to, že se v nich kouří, pije káva a debatuje o kdečem; a ačkoli jinak nesdílejí ani stejné herecké obsazení, ani témata rozhovorů, ba dokonce ani lokalitu, vytvářejí (alespoň pro mne) smysluplný celek, vyprávějící o jinakosti, o lidských setkáních i selháních. Také studii Jakuba Grygara lze v jistém smyslu popsat jako koláž několika příběhů, jež spolu komunikují, odkazují na sebe, vrší se a doplňují, až se nakonec poskládají ve velice hutnou a šfavnatou etnografii. Ostatně, text tak navazuje na tu linii antropologické analýzy a reprezentace, již představuje Michael Burawoy a k níž se autor výslovně hlásí.

Knihla se zabývá analýzou drobného přeshraničního obchodu na polsko-běloruské a polsko-ukrajinské hranici ve spojitosti s procesy, které zde nastaly s rozšiřováním schengenského prostoru. Když Jakub Grygar se svým výzkumem v roce 2006 začínal, rozhodně nebyl na poli antropologie hranic nováčkem, neboť i svá předchozí bádání zaměřoval na pohraničí (především česko-polské). Proměnilo se však téma, jemuž věnoval pozornost: od politik identity a paměti (Grygar, *Paměť identity – identita paměti*). Politiky vzpomínání ve Stonavě na Těšínsku. Disertační práce. Praha: Fakulta sociálních studií UK,

2004) se nyní posunuje ke komplexnější otázce vztahu hranic, státu a moci. Hranice chápe především jako dynamický fenomén, „efekt moci: jako ideologie a praxe“ (s. 227). Tento pohled, spolu s akcentem na nestálost hranic a na jejich odvislost od proměnlivých sítí jednajících aktérů a jejich imaginací, zapadá do soudobých konceptů hranic jako procesů, které jsou utvářeny jak skrze praktiky státu a politická vyjednávání, tak i každodenní život v konkrétních pohraničních lokalitách. Lidé a věci, jejichž „život“ je s hranicí svázán, jako jsou obyvatelé pohraničních obcí, celníci, konzulární úředníci, pracovní migrantky, *děvušky* – ženy a dívky, živící se drobným přeshraničním obchodem v šedé zóně neformální ekonomiky, ale i pašované zboží, průmyslové kamery, razítka, pasy, ploty, zubří... všichni tito aktéři jsou v knize chápáni jako aktivní, tvůrčí účastníci toho, co Rumford (*Citizens and Borderwork in Contemporary Europe*, 2008) nazývá „borderwork“, tedy „dělání hranice“.

Studie v osmi kapitolách představuje autorův dlouhodobý etnografický multi-sited výzkum, realizovaný převážně v polském, běloruském a ukrajinském pohraničí, ovšem i na řadě jiných míst, včetně Prahy. Slovo „etnografický“ nepoužívám náhodou – Jakub Grygar věnuje téměř celou první kapitolu právě osvětlení toho, co chápe etnografií a proč a jak se pro něj stává nejpřiměřenějším způsobem bádání i psaní o sociální realitě. Zdá se mi, že největší důraz klade na situovanost svého výzkumu; ostatně sám se přímo podílel na přeshraničním obchodování a roli jistě sehrálo i to, že součástí jeho terénu bylo lukašenkovské Bělorusko.

Promýšlí mimo jiné svou ošemetnou pozici na hraně mezi legálními a nelegálními aktivitami, která implikuje značnou etickou zodpovědnost vůči všem osobám, s nimiž v terénu spolupracoval; důkladně reflektuje ale i celou řadu věkových, mocenských či genderových asymetrií, s nimiž se musel neustále vypořádávat.

Teoreticko-metodologickým a epistemologickým východiskem výzkumu, představeným částečně v první a především v druhé kapitole, je uchopení lokálních transakcí a dějů jako neoddelitelné součásti globálních procesů: Grygar zde explicitně navazuje především na Burawoye (*Global Ethnography: Forces, Connections, and Imaginations in a Postmodern World*, 2000; *The Extended Case Method: Four Countries, Four Decades, Four Great Transformations, and One Theoretical Tradition*, 2009) – v souvislosti s tím na Appaduraie (*Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*, 1996) – a ukazuje, jak jsou globální toky (osob, zboží, financí, imaginací či ideologií) ukotveny v specifických, lokalizovaných jednáních (a naopak). Analytickou inspirací mu je metafora *tření* Anny Lowenhaupt Tsingové (*Friction: An Ethnography of Global Connection*, 2005), která v protikladu k metafoře *toků* (Appadurai 1996) daleko více akcentuje momenty dynamických disonancí, nesouladů a napětí. Tento koncept ale není uplatněn mechanicky, jako univerzální prizma výkladu etnografických dat, dokonce se s ním explicitně v ostatních kapitolách takřka nesetkáváme – vnímám ho tedy spíše jako jakýsi autorův „návrh“, jak číst příběhy o obchodu, migraci, moci či genderu na hranicích.

Od druhé kapitoly jsme Jakubem Grygarem prováděni po krajině jeho výzkumu. Ocitáme se na různých místech Polska, Běloruska, Ukrajiny (pohraniční obce, tržiště, hraniční přechody, vlaková kupé, byty *děvušek* i autora textu, kanceláře konzulátu, Bělověžský prales, letiště

v Ruzyni...) a ve společnosti mnoha lidí (*děvušky* Káta, Olga, Beata a další, obchodníci a překupníci jako Marcin, Joanna nebo Aljoša, celníci, starostové a úředníci, pracovní migrantky Marta, Nataša a Halina, dobrý voják Švejk...). Dlužno říci, že mnohost terénů s sebou nese nutnost představit mnoho aktérů, prostředí, kontextů, ale i teoretických konceptů, a tak je čtenář místy poněkud zahlcen informacemi, v nichž není vždy zcela snadné se zorientovat. Hutný popis (Geertz 2000), detailně a mnohdy nečekaně zábavně zpřítomňující terén, umožňuje autorovi věnovat se analýze jednotlivých dimenzí přeshraničního obchodování a pohybu: prolínání lokálních a globálních rovin kapitalismu (kap. 2), moci a dohledu (kap. 3), alternativním geografíím, geopolitikám a praxím prosazování vnější hranice EU (kap. 4), proměnám spojeným se vstupem Polska do schengenského prostoru (kap. 5), genderovému aspektu pracovní migrace (kap. 6), subverzivnímu potenciálu politik paměti a reprezentací minulosti (kap. 7).

Poslední, osmá kapitola, není ani tak tradičním závěrem, jako spíše zastřešením celého textu: navrácí naši pozornost k otázce po vztahu státu, teritoria a hranic, neboť ty představují základní rámec každé moci i migrace. Studie na podkladě analyzovaných etnografií ukazuje, že se nejedná o nějak objektivně dané a jednosměrně působící substance – ale v podstatě spíše jako v čase a prostoru vyjednávané děje, jako neustále redefinované vztahy, v nichž mají své platné slovo i ti aktéři, kteří bývají v mnohých analýzách nahlíženi jako marginální, bezmocné oběti mocenských manipulací „shora“ (ať už se oním „nahore“ míní kdokoli nebo cokoli). Státy si nárokují teritoria a vytýčují hranice – ovšem se stejnou intenzitou tak činí i další aktéři. Hranice Polska, Běloruska, Ukrajiny, Schengenu, Evropské unie – to nejsou v knize Jakuba Grygara jednoznačně vyměřené, v mapách zachycené

geopolitické linie rozdělení nebo zprostředkování, jejichž respektování a režimy přechodu určuje státní moc. Naopak, jsou prezentovány jako proměnlivý výsledek vzájemných interakcí nejrůznějších aktérů, praktik, představ, reprezentací, identitních politik, biopolitik, institucí a technologií.

Jak plyne z výše uvedeného, jsou jednotlivé kapitoly do určité míry samostatnými texty, které odlišuje téma i dílčí teoretické ukotvení – plný smysl však získávají až v komunikaci mezi sebou navzájem, jako součást celé knihy. Tato žánrová volba, dle mého názoru velice šťastná, s sebou ovšem nese i potenciální riziko určité nevyrovnanosti či nesourodosti kapitol, jemuž se autorovi nepodařilo tak zcela vyhnout. Především u kapitoly šesté (o genderu a migraci) a sedmé (Švejka a politiky paměti) se může čtenáři alespoň zpočátku zdát, že je jejich komunikace s celkem poněkud nezřetelná a snad i málo explicitně vyjádřená, takže stojí jisté interpretační úsilí najít jejich místo v celku knihy. Možná ale, a to se již pouštím na tenký led čiré spekulace, byla určitá nedovyřčenost některých souvislostí a závěrů autorovým záměrem, jak by mohla naznačovat i již zmiňovaná absence konvenční souhrnné kapitoly „Závěr“.

Není reálné s ohledem na rozsah recenze referovat detailně o všech tématech, jimiž se Grygar ve své knize zabývá. Chci se tedy zmínit jen o jediném, na něž odkazuje i název knihy, a to jsou *děvušky*, jejichž obchodní cesty autor sdílel v roli jejich *kolegyně*. (Ženský rod zde nepoužívám libovolně: jak sám autor na s. 32 zdůrazňuje, slovo *děvuška* není jen označením pro příslušnice skupiny osob ženského pohlaví, překračující pravidelně s malým objemem drobného zboží hranice a následně toto zboží dále prodávající, ale také v sobě nese performativní aspekt, poukazující na typ aktivit, které jsou vykonávány – což umožňuje stát se *děvuškou* třeba i právě Jakubu Grygarovi.)

Aktivita *děvušek* na polsko-ukrajinské hranici studovala i Marta Byrska-Szklarczyková (Borders from the Perspective of ‘Ants’: Petty Smugglers from the Polish-Ukrainian Border Crossing in Medyka, 2012), která přebírá jiný emický termín, a to *mrówki* – *mravenci*. Zaměřuje se na lokální diskurzy a podoby zakoušení hranice *mrówkami* a analyzuje je prostřednictvím nejčastějších metafor, jež aktérky v souvislosti s hranicemi používají. Metafora zde není stylistickým prostředkem, ale je propojena s každodenností, je „způsobem myšlení, jednání, porozumění a zakoušení reality“ (s. 101). Hranice v těchto metaforách *žije a umírá, je koncem světa, pohybem v kruhu, továrnou, prostorem setkávání, ale i vězením a bojovou frontou*. Zajímavé je, že ve většině těchto metafor jsou dle autorky této analýzy *mrówki* vykresleny v pasivní roli oběti, předmětu manipulace a ohrožení ze strany celní správy. Jedině metafora *bojové fronty* v sobě obsahuje i aktivní prvek – hranice se zde objevují jako sporné území, o něž ženy bojují s celní správou, „zbraněmi slabých“ (různé formy každodenní resistance, od urážlivých přezdívek po propracované strategie přechytračování).

V pohledu Jakuba Grygara na *mrówki* – *děvušky* zaznamenávám daleko větší důraz na jejich aktivní roli, plynoucí zřejmě z toho, že se ve své práci zaměřil nikoli na reprezentace, ale (především) na *jednání*. Dochází proto k následujícímu závěru: ačkoli nelze říci, že by obchodní aktivity *děvušek* bylo lze číst jako výsledek jejich radostného a svobodného přitakání duchu liberálního kapitalismu – naopak je jejich podnikání spíše nutností, danou jejich genderovou rolí a také dlouhodobou slabostí státu (s. 219) –, jsou tyto obchodní aktivity paralelně i zónou důvěry a vzájemné kooperace či podpory všech zúčastněných aktérů (nejen *děvušek*, ale i celníků, překupníků atd.), zónou,

jež se začala rozvíjet již před rozpadem Sovětského svazu a v níž mohou i dnešní *děvušky* hledat oporu pro své volby a strategie zajišťování si obživy. Nejsou tedy nahlíženy jako „oběti“ systému – ale jako přizpůsobivé hráčky, které často (byť jistě nikoli všechny) aktivně a činnorodě nakládají s danostmi své situace.

Řada soudobých společenskovědních textů (za antropologii hranic zmíním jen *The Border Multiple* editorů Andersen, Klatt & Sandberg, 2012) se shoduje na tom, že ani zdánlivě zcela jednoznačné fenomény či objekty nemůžeme přiměřeně analyticky uchopit, budeme-li předpokládat, že jsou vnitřně jednotné, jednodimenzionální, koherentní. Nemají na mysli pouze přiznání mnohosti *representací* sociální reality; jde jim daleko

spíše o ontologickou mnohost, *multiplicitu* samotné reality, produkované konkrétními praktikami nejrůznějších aktérů (srov. Mol, *The Body Multiple: Ontology in Medical Practice*, 2002). Knihu *Děvušky a cigarety* Jakuba Grygara, byť nechci ani v nejmenším tvrdit, že systematicky uplatňuje přístup ANT, čtu právě jako pokus o postižení této proměnlivé, kontinuálně zjednávané multiplicity státní hranice a s ní spojených fenoménů migrace a moci. Pokus, který umožnil vyhnout se reifikaci studovaných fenoménů a zjednodušujícím dichotomiím (východ x západ, centrum x periferie, ovládaný x ovládající, legální x nelegální atd.). A dlužno říci, že pokus vsuktu zdařilý.

Markéta Zandlová (FHS UK, Praha)

Jiří Belis – Natalie Belisová – Petra Červinková, Krajina kovaných křížů. Národní muzeum, Praha 2015, 280 s.–

Drobné sakrální objekty (kříže, boží muka, kapličky) jsou mimořádně důležitým fenoménem lidového stavitelství, neboť v sobě propojují materialitu řemeslné a stavební zručnosti většinou anonymních venkovských tvůrců s projevy lidové výtvarné kultury, zbožnosti a obecně duchovního světa. V neposlední řadě jsou význačným dokladem vztahu nositelů lidové kultury k obývanému prostoru – krajině. Tento nepochybný význam drobné lidové sakrální architektury je v příkrém rozporu s nevelkou badatelskou pozorností, kterou jim národopisci a jiní odborníci věnují (v minulosti to bylo dáno i důvody ideologickými, dnes hlavně extrémní heuristikou náročností a zdoluhavostí výzkumu) i s macešským vztahem orgánů památkové péče. Výsledkem je pokračující devastace drobných sakrálních památek, kterých

v naší krajině neustále ubývá, a spolu s nimi mizí její symbolická i materializovaná paměť. O to více musíme uvítat každou publikaci, která je těmto objektům věnována, zejména když se jedná o počín nadmíru vydařený.

Krajina kovaných křížů vydaná Národním muzeem je výsledkem interdisciplinární spolupráce několika odborníků, kteří v ní aplikují přístupy etnografické, muzejnické, památkářské a historické. Zároveň se pokusili na straně jedné o teoreticky náročnější konceptualizaci problematiky směrem k přístupům pracujícím s tzv. landscape memory, na straně druhé o předestření praktických rad k dokumentaci a rekonstrukci kovaných křížů. Teritoriálně je publikace zaměřena zejména na Šluknovský výběžek a částečně i Děčínsko, kde bylo ve 2. polovině 18. a v 19. století zbudováno

přes 260 kovaných křížů (s plechovými siluetami světců a dalších postav) na kamených podstavcích. Do dnešních dnů se jich dochovalo (často jen torzálně) 111. Právě tato oblast a tento specifický podtyp drobné sakrální památky tvoří pro autory knihy onu krajinu kovaných křížů.

Publikaci otevírá stručný *Úvod* (s. 11–15) z pera Natalie Belisové (historička Správy NP České Švýcarsko), ve kterém autorka vysvětluje a upřesňuje výše zmíněné teritoriální zaměření publikace, vyjasňuje některé otázky terminologické a zdůvodňuje výběr právě jen kovaných křížů s plechovými siluetami k monografickému zpracování. Navazující kapitoly *Krajina kovaných křížů* (s. 17–29) a *Ikografie siluetové výzdoby* (s. 31–46) z pera Petry Červinkové (pracovnice Národopisného oddělení HM Národního muzea) dodávají jinak striktně regionálně zaměřené knize širší teoretický a výkladový rozměr. Autorka uvažuje o obecných otázkách vztahu obyvatelstva k žitému prostoru, důvodech k výběru určitých míst k budování křížů a zejména o vztahu mezi konkrétními aktéry, fyzickým a duchovním prostorem a tzv. pamětí místa, resp. krajiny. Jistě by zde bylo možné upozorňovat na opomenutí celé řady důležitých teoretických prací k paměti krajiny v první zmíněné kapitole, dále velmi problematické směšování konceptů fenomenologických, konstruktivistických atd. (zejm. na s. 23–28) či použití problematické literatury (R. Květ). Za důležitější ovšem považuji, že je to v naší odborné produkci vůbec první pokus o propojení moderních přístupů ke krajině s klasickým národopisným materiálem. V případě druhé zmíněné kapitoly zase postrádám důslednější propojení textu s národopisnými pracemi o lidovém náboženském umění (např. s texty L. Kafky), nicméně pro pochopení dalšího výkladu, který se už například vysvětlováním motiviky vyobrazení na křížích nezaobývá, je text postačující.

Informačním jádrem knihy a její nejcennější částí jsou nepochybně kapitoly Natalie Belisové *Důvody zřizování drobných sakrálních památek, Finanční náročnost zbudování kamenných muk s kovaným křížem, Anonymita tvůrců a Péče o sakrální památky a přístup k jejich obnově v historii* (s. 47–146). Autorka je s neuvěřitelnou akribií vypracovala na základě studia písemných pramenů velkostatkové a další (zejména církevní) provenience a nad jejím badatelským výkonem nezbyvá než smeknout. Ve všech bohatě strukturovaných kapitolách uvádí obrovské množství velice detailních „příběhů“ jednotlivých křížů, a co je velmi podstatné, podařilo se jí najít i četné doklady k individuálním i skupinovým motivacím pro jejich budování a péči o ně, k vazbám těchto objektů na lokální a regionální projevy oficiální i lidové zbožnosti a obřadní kultury (fungování náboženských bratrstev, poutě a procesí, velikonoční jízdy atd.). Autorka na mnoha příkladech ukazuje, jak se ve venkovském prostředí prostřednictvím budování křížů manifestovaly sociální hierarchie i jaké mohlo být vnímání „sakralizované krajiny“ tzv. obyčejnými lidmi. Většinu dat autorka spíše – v tom nejlepší slova smyslu – pozitivisticky předestírá a nepouští se do fantaskních interpretací, typický je u ní vytříbený smysl pro detail a pečlivá práce se zdroji. V kapitole o anonymitě tvůrců se jí dokonce povedlo (někdy s jistotou, někdy spíše hypoteticky) odhalit konkrétní autory celé řady křížů – zpravidla venkovské kováře, zámečníky, kameníky, malíře a štafírníky – a osudy alespoň některých pozapomenutých individualit barvitě vylíčit. Nesmírně přínosná je i kapitola zaměřená na péči o sakrální památky v minulosti, která mj. ukazuje, že dnešní stav se bohužel nejvíce podobá situaci před rokem 1835 (sic), kdy byla vydána příslušná nařízení k pravidelné údržbě drobných sakrálních památek v krajině a pořízeny i jejich systematické soupisy.

Další část publikace, jejímž autorem je Jiří Belis (památkář a konzervátor Muzea města Ústí nad Labem), můžeme označit za technologickou a praktickou. Autor v kapitole *Technologie zhotovení kovaných křížů* (s. 147–169) nejprve podrobně popsal veškeré konstrukční a výzdobné prvky, které se na kovaných křížích vyskytovaly (resp. mohly vyskytovat) a nastiňuje i proces tvorby křížů v rovině spolupráce zručných venkovských kovářů, kamenických mistrů a malířů. Jeho výklad je neobyčejně precizní a nevyhýbá se ani sebemenším technickým detailům, což na druhou stranu (pomohly by např. instruktivní kresby) trochu znesnadňuje pochopení rozsáhlých slovních popisů. Ve stejném duchu, jen ještě praktičtější až „aplikovaně“ se nese kapitola *Opravy, konzervace a restaurování kovaných křížů a jejich příslušenství* (s. 171–196). Jiří Belis v ní, vycházející z dlouholetých vlastních zkušeností při opravách kovaných křížů, podává systematický výklad o možnostech terénní dokumentace, údržby a restaurování těchto památek. Výklad je místy veskrze praktickým návodem (doporučení konkrétních nástrojů, barev, stavebních hmot, technologií) k opravám křížů a může i laické veřejnosti přinést cenná vodítka k základní péči o jinak opomíjené památky. Vyústěním Belisova detailního zájmu o technologii zhotovování křížů je pak důležitá kapitola *Typologie kovaných křížů* (s. 197–236), ve které autor člení tyto sakrální památky podle čtyř možných kritérií: 1. účelu (kříže hřbitovní, iteriérové atd.), 2. estetického ztvárnění (kříže s Kristem, s kalvarií skupinou atd.), 3. teritoriální odlišnosti (pět regionálních typů – šluknovský, rumburský, varnsdorfský, jetřichovický a děčínský) a konečně podle 4. tvůrců. Zejména posledně zmíněné členění dobře ukazuje, jak málo o křížích a jejich venkovských tvůrcích vlastně víme, neboť autor je nucen i u památek z 18. a 19. století volit terminologii, na

ktehou jsme zvyklí u středověkého umění (např. „Kovářský mistr křížů s vlisovanými nosníky andálků“ – s. 227). Belisovu typologii považují za mimořádně promyšlenou, empiricky podloženou a jen s drobnými modifikacemi dobře aplikovatelnou na obdobné sakrální památky v celé ČR.

Poslední částí knihy je *Soupis kovaných křížů na Děčínsku* (s. 238–266), vypracovaný N. Belisovou a J. Belisem. Kapitola podává detailní přehled o dochovaných i nedochovaných (ale prameny doložených) křížích. Soupis je členěn podle jednotlivých (katastrálních?) obcí; u každého kříže (pokud se to podařilo zjistit) se uvádí umístění v terénu, popis konstrukce a ikonografického programu, opis případného nápisu, jméno zřizovatele a datace. Soupis je proveden s maximální pečlivostí, přesto k němu lze mít drobné výhrady – záznamy by bylo vhodné průběžně číslovat (a v textu knihy na ně odkazovat), u dochovaných křížů by bylo vhodné uvádět GPS souřadnice a objasnění by si zasloužilo i užité vymezení Děčínska. Takto se můžeme jen dohadovat, jaké obce a proč jsou do katalogu vlastně zařazeny.

Za katalogem následují ještě „povinné“ součásti každé solidní vědecké publikace – tedy hned trojjazyčný souhrn a soupis pramenů (ten je zbytečně proveden velice úsporným způsobem) a literatury. Samostatnou zmínku si zde zaslouží i vynikající grafické zpracování knihy, která obsahuje mnoho desítek unikátních historických fotografií, kreseb a reprodukcí archivních dokumentů (zejména map) a ještě větší množství fotografií dokládajících současný stav, z nichž některé plní přísně dokumentační účel, jiné můžeme považovat za malá umělecká díla. Po stránce grafické tedy autoři i nakladatel odvedli vynikající práci, poněkud slabší (a bez viny autorů) je to s formální editací publikace. Zde narážíme na nešťastné nedotaženosti (v kapitolách

*Krajina kovaných křížů a Ikonografie silu-
etové výzdoby* je použit zcela jiný citační
úzus než ve zbytku knihy, v poznámko-
vém aparátu jsou nejednotně používány
zkratky, v případě německých a anglic-
kých vět a sousloví (s. 12, 23, 24) opako-
vaně došlo k jejich „slití“ v jedno podivné
slovo. V tomto směru by si jinak vynika-
jící kniha zasloužila větší redakční péči.

Recenzovaná publikace bezesporu patří
k nejpozoruhodnějším dílům, která u nás
v posledních desetiletích k problematice
drobných sakrálních památek vyšla. Oce-
nit na ní lze výkladově přínosnou inter-
disciplinarní, praktické přesahy směrem
k záchraně a rekonstrukci (zdaleka nejen)
kovaných křížů, ale hlavně a především
neuvěřitelnou pečlivost při archivní
a terénní dokumentační práci. Autorům
se podařilo k tématu shromáždit patrně
veškeré informační zdroje, což je – s ohle-
dem na subtilnost problematiky, podoba-
jící se pověstnému „hledání jehly v kupce
sena“ – výkon takřka neuvěřitelný. Neza-
pomínejme, že Šluknovsko a Děčínsko
bylo od středověku až do konce 2. světové

války převážně německojazyčným regio-
nem, příslušné historické prameny tak jsou
samozřejmě psány německy a výzkum zne-
snadnila i výměna obyvatelstva a devas-
tace kulturní krajiny po roce 1945.

Avšak nedosti na tom – veškeré detailní
informace jsou čtenářům předestřeny
ve velmi kultivované podobě, s neoby-
čejným zápallem pro studovanou tema-
tiku a s dobře rozpoznatelným citovým
vztahem ke krajině, které je publikace
věnována. *Krajina kovaných křížů* je tak
zároveň nekompromisně vědeckou pub-
likací i důstojným holdem zapomenutým
tvůrcům kovaných křížů Šluknovska a také
někdejšími obyvatelům tohoto regionu.
Odborné veřejnosti etnografické, památ-
kářské a historické by publikace rozhodně
neměla ujít, neboť představuje modelový
typ regionálně zacílené vědecké publikace,
postavené na komplexní heuristice a spo-
lupráci více oborů, která výrazně posunuje
výzkum (např. v rovině terminologické
a typologické) i na celostátní úrovni.

Jiří Woitsch (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Luboš Kafka – Helena Mevaldová, Na dřevě malované. Náboženská výzdoba lidového nábytku. Lika klub, Praha 2015, 215 s.–

Sličná kniha s kvalitními neotřelými foto-
grafiemi a objevným textem. Tak by mohla
znít jednoduchá charakteristika třetí pub-
likace v řadě, kterou Luboš Kafka věno-
val vybraným tématům z oblasti lidové
náboženské kultury; zahájil publikací
o podmalbách na skle (*Malované na skle*,
2005), pokračoval knihou o poutním
a pouťovém umění (*Dárek z pouti*, 2009)
a nyní přišel s nápadem evidovat projevy
náboženského citění na lidovém nábytku.

K hloubce informací a vysoké míře
porozumění, s nimiž se v knize shledá-

váme, dožíval L. Kafka po léta, která
věnoval studiu lidového výtvarného
umění a tradičního zvykosloví. Postupně
odkrýval někdejší stopy náboženského
citění a náboženské symboliky v tra-
diční lidové hmotné i duchovní kultuře,
a to metodami, k nimž se sám dopra-
coval, i metodami přejímanými pře-
devším od bavorských a rakouských
badatelů, s nimiž pravidelně po léta
komunikuje na konferencích a při výzku-
mech. Po řadě desetiletí, kdy bylo lidové
umění s náboženskou tematikou nejprve

nedoceneně, posléze přehlíženo a odsuzováno jako pověrečný kýč, ocitl se L. Kafka opakovaně v pozici objevitele nových dimenzí. Studium etnografie v osmdesátých letech mu k tomu neposkytlo ani nejmenší průpravu. V recenzované publikaci ho poznáváme jako vyzrálého badatele, jenž s trpělivou pílí shromažďuje materiál, který by mohl analyzovat a posléze zasvěceně interpretovat. Právě v interpretační rovině shledávám Kafkův největší přínos, zároveň projev jeho talentu a kombinačních schopností.

Na první kapitole, pojednávající obecné aspekty problematiky, spolupracoval Luboš Kafka se zkušenou spoluautorkou Helenou Mevaldovou, která velkou část profesní kariéry věnovala národopisnému muzejnictví. Čtenář tu nalezne potřebné informace o vývoji a funkcích jednotlivých druhů lidového nábytku, o výrobcích, o způsobech zdobení, projevech regionálních specifik, o technologii malby na dřevo a konečně o ornamentice. Zvláštní podkapitola je věnována svatbě, neboť právě tento přechodový rituál býval v tradiční kultuře doprovázen největšími změnami mobiliáře v interiéru obydlí. Kapitulu o obecných aspektech doprovázejí vhodně vybrané ilustrace organicky zapadající do textu. Nicméně text této kapitoly není redakčně doladěn a spoluautorství se na několika místech projevuje duplicitními nebo i nestejnorodými informacemi.

Vlastní těžiště knihy spočívá v pojednání o náboženské výmalbě nábytku a je výsledkem Kafkova několikaleťtého systematického výzkumu muzejních depozitářů v Čechách, na Moravě a v přilehlých rakouských a německých oblastech. Shromážděné faktografické bohatství by autor ještě před několika lety jen s námahou interpretoval. Díky velkému rozmachu studia náboženské kultury v posledních dvou desetiletích měl práci usnadněnu a mohl se opřít o řadu kunsthistorických zásadních prací domácí

provenience, především Jana Royta. Strukturu knihy autor podřídil nikoliv druhům nábytku (např. truhly, skříně, kolébky, postele), jak činily starší práce o lidovém nábytku, ale přímo výzdobné ikonografii. Je přehledně roztržena do sedmi okruhů: symboly a znaky (8 typů), mariánská ikonografie (20 typů), christologická ikonografie (8 typů), skupiny světců (6 typů), jednotliví světci (34 světců) a narativní výjevy (7 typů). Každému z uvedených typů je věnována výkladová podkapitola, sledující především podstatu kultu, patronáty a pravděpodobné motivace výběru k výzdobě nábytku. Podkapitoly doprovází jeden či více fotodokumentů, z nichž většinu pro knihu citlivě pořídil Dieter Illner. V příloze uvádí autor úctyhodný seznam téměř stovky českých muzeí, z nichž dokumentaci čerpal.

Náboženská výzdoba nábytku není objevem, ale domnívám se, že dosud byla vnímána jako sporadický jev. Jsou-li doklady tohoto jevu shromážděny tak, jak to učinil L. Kafka ve své knize, otevře se čtenáři obdivuhodná galerie, která přímo vybízí k dalšímu studiu například lidové mentality v různých epistémách i regionech, ke studiu projevů náboženského kultu v lidovém obydlí i ke studiu náboženského cítění v profánní sféře. Témata z oblasti náboženské kultury jsou v posledním období jedněmi z nejfrekventovanějších témat české historiografie. Čile tu působí například Mezinárodní gradační kolegium s názvem *Náboženské kultury v Evropě 19. a 20. století*, vzniklé ve spolupráci univerzit v Mnichově, v Praze a v Brně. Kniha Luboše Kafky je důležitým příspěvkem současného národopisu k tomuto výzkumnému proudu. Nepochybuji, že vzbudí zájem i v zahraničí: má podrobná shrnutí v angličtině i němčině a struktura popisek u vyobrazení umožní snadnou orientaci i v obrazové části.

Lydia Petráňová (EÚ AV ČR, v. v. i.)